

ANDRZEJ RACHUBA
Polska Akademia Nauk
Instytut Historii

Uwagi i uzupełnienia do *Słownika biograficznego oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. I, oprac. Marek W a g n e r, Oświęcim 2013, s. 345

Omawiana pozycja z pewnością ucieszyła wszystkich historyków i miłośników wojskowości staropolskiej. Jeden z najwybitniejszych specjalistów w tej dziedzinie odpowiedział wreszcie pozytywnie na wielokrotne zachęty do podjęcia się tego zadania. Wyrażali je już wiele lat temu Janusz W o l i ń s k i i Jan W i m m e r, wskazując na potrzebę solidnych prac biograficznych nad korpusem oficerskim armii koronnej, w tym bliskiej zwłaszcza Wolińskiemu drugiej połowy XVII w. (a szczególnie czasom panowania Jana Sobieskiego)¹. Piszący te słowa też wielokrotnie namawiał Marka W a g n e r a i Mirosława N a g i e l s k i e g o, by podjęli trud stworzenia słownika oficerów, jeśli nie samodzielnie, to w jakimś zespole licznej obecnie kadry młodszych wiekiem badaczy dziejów wojskowości nowożytnej w naszym kraju, których wielu sami wychowali. Swego rodzaju wstępem do takich prac były poczty hetmanów Rzeczypospolitej (koronnych i litewskich)². Dysponujemy też kilkoma publikacjami z wykazami oficerów koronnych — Marek P l e w c z y ń s k i podał wykazy rotmistrzów z lat 1506–1572³, Karol K o ś c i e l n i a k opracował kadrę oficerską lat 1576–1648⁴, Wagner — ofi-

¹ J. Woliński, *Wojskowość polska w dobie Jana III Sobieskiego. Stan i problemy badań*, [w:] *Z dziejów wojny i polityki w dobie Jana Sobieskiego*, Warszawa 1960, s. 191–192; J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965, s. 354.

² *Hetmani Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. M. Nagielski, Warszawa 1995; *Poczet hetmanów Rzeczypospolitej. Hetmani koronni*, red. M. Nagielski, Warszawa 2005.

³ M. Plewczyński, *Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji wojska polskiego w latach 1506–1672*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” [dalej: SMHW], t. XXXI, 1989, s. 305–324; vide też idem, *Armia koronna 1506–1572: zagadnienia struktury narodowościowej*, Warszawa 1991; idem, *W służbie polskiego króla: z zagadnień struktury narodowościowej armii koronnej w latach 1500–1574*, Siedlce 1995.

⁴ K. Kościelniak, *Kadra oficerska w wojsku koronnym w latach 1576–1648. Studia nad zawodem wojskowym*, Toruń 2011.

cerów i podoficerów drugiej połowy XVII w.⁵, a Nagielski — jednostki gwardii Jana Kazimierza Wazy⁶. Dochodzą do tego fundamentalne prace o wojsku polskim Wimmera⁷, a wreszcie stare, acz fragmentami bardzo cenne, opracowania historii jazdy, piechoty i artylerii polskiej Konstantego Górskiego⁸. W żadnym wypadku owe monografie nie są w stanie odgrywać roli słownika biograficznego. W tej sytuacji mieliśmy do dyspozycji biografie (nie licząc wielkich hetmanów, jak Jan Tarnowski, Jan Zamoyski, Stanisław Żółkiewski, Stefan Czarniecki, Jerzy Sebastian Lubomirski, Stanisław Jan Jabłonowski) jedynie tych oficerów, którzy jako wybitni dowódcy mieli szansę trafienia do Polskiego słownika biograficznego. Jest to jednak grono stosunkowo nieliczne.

Jak wspominałem wyżej, Marek Wagner należy do najwybitniejszych obecnie polskich badaczy wojskowości nowożytnej Rzeczypospolitej. Jest autorem wielu ważnych książek i artykułów z tego zakresu, specjalizuje się zwłaszcza w epoce Jana Sobieskiego, a jego pozycję utrwaliły przede wszystkim wspomniane już studia nad kadrami oficerską drugiej połowy XVII w. — biografia hetmana Jabłonowskiego i dwutomowa monografia wojny z Turcją w latach 1672–1676. Jego wieloletnie studia nad wojskowością staropolską oraz związki z nestorem polskiej historii wojskowości Janem Wimmerem czyniły go naturalnym kandydatem na jednego z autorów lub kierowników zespołów będących w stanie udźwignąć trud opracowywania biografii oficerów polskich XVII w. Ostatecznie podjął się tego zadania sam i oceniam efekt owej pracy bardzo wysoko.

Recenzowany tom zawiera biografie aż 554 dowódców i urzędników wojskowych służących w armii koronnej w latach 1648–1699. Data pierwsza jest zrozumiała — sukcesy powstania kozackiego pod wodzą Bohdana Chmielnickiego spowodowały niemal likwidację zawodowej armii koronnej i zmusiły władze państwa do jej stworzenia od nowa, zdecydowanie liczniejszej. Rok 1699 zapisał się jako zakończenie wieloletnich zmagania z państwem tureckim, co też bez wątpienia stanowi naturalny koniec pewnej epoki wojen, z drugiej strony być może bardziej zasadne byłoby zakończenie słownika na roku 1717, który (umownie rzecz ujmując) kończył w ogóle na wiele lat wojny Rzeczypospolitej, a zarazem stanowił początek uregulowanego prawnie istnienia jej stałych wojsk komputowych na stałym poziomie liczebnym. O daty w tym wypadku nie warto się jednak spierać.

⁵ M. Wagner, *Kadra oficerska armii koronnej w drugiej połowie XVII wieku*, Toruń 1992 (wyd. II, 1995); idem, *Podoficerowie armii koronnej w drugiej połowie XVII wieku*, SMHW, t. XXXIV, 1992, s. 67–99.

⁶ M. Nagielski, *Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy (1648–1668)*, Warszawa 1989.

⁷ J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, wydanie drugie poszerzone, Oświęcim 2013; idem, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej*, Warszawa 1956.

⁸ K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1895; idem, *Historia piechoty polskiej*, Kraków 1893; idem, *Historia artylerii polskiej*, Kraków 1902.

Z owych 554 biogramów, 338 prezentuje oficerów tzw. narodowego autoramentu, a 216 — cudzoziemskiego. Co więcej, nie są tu reprezentowani jedynie oficerowie oddziałów komputowych, lecz także prywatnych i samorządowych (powiatowych). Z tytułu pracy wynika, że jest to pierwszy tom słownika, ale jego układ jest otwarty, według tzw. systemu holenderskiego, a więc każdy z kolejnych tomów będzie zawierał biogramy osób od A do Z w układzie alfabetycznym. To bardzo wygodny i najlepiej służący słownikom tematycznym lub regionalnym system opracowywania biogramów. Tym razem więc Wagner spośród znanych mu ok. 2500 postaci wybrał wspomniane 554, starając się, jak zapewnia we wstępie, o zaprezentowanie w książce oficerów ze „wszystkich struktur zawodowych i społecznych”. Są więc tu oficerowie wyżsi i niżsi, ale bez generałów, których zamierza umieścić w tomie II.

Biogramy oficerów mają wspólny schemat konstrukcyjny. Informują, o ile jest to możliwe, o latach życia, herbie (jeśli osoba była szlachcicem), związkach rodzinnych, przynależności narodowej i wyznaniowej, stopniach wojskowych i przebiegu kariery zawodowej (wojskowej i cywilnej), z zaznaczeniem doświadczenia i zasług, o umiejętnościach dowódczych, związkach patronackich (klientelizm), o stanie majątkowym, zawartych małżeństwach i potomstwie. Na końcu zamieszcza blok informacji źródłowych w nie do końca przestrzegany układzie (nie zawsze wydzielonym): herbarze, opracowania, źródła drukowane, źródła rękopiśmienne. Wiele z tych elementów biogramu jest bardzo trudno wypełnić, niekiedy — co dla mojego wywodu jest szczególnie istotne — należałoby sięgnąć do zupełnie innych źródeł, mieć wgląd w ogólnoeuropejskie badania nad grupami zawodowych wojskowych. Z tym zaś też bywa różnie, bo takie dane są nie tylko trudno dostępne i rozproszone, lecz także należy pamiętać, że w innych krajach europejskich biografistyka wojskowych jest słabo rozwinięta. Brak jest nowoczesnych słowników biograficznych kadr oficerskich, co tym bardziej podnosi walor omawianej pracy. Oparta zaś ona została na imponującej kwerendzie źródłowej w Polsce (prawie wszystkie zbiory archiwalne, ale bez Gdańska!), Czechach (Brno), Włoszech (Florencja), Niemczech (Berlin–Dahlem), Austrii (Wiedeń), Rosji (Moskwa), na Białorusi (Mińsk) i Ukrainie (Kijów, Lwów). Brak tu Litwy, Łotwy, Szwecji, a wśród archiwów polskich, prócz wspomnianego Gdańska, może też Torunia, Olsztyn, Łódź i Kielc. Zapewne rzutuje to na zebrane dane, które z pewnością mogłyby być wówczas pełniejsze i bogatsze w szczegóły. Jest to problem ważny o tyle, że niektórzy z oficerów koronnych służyli też w innych armiach europejskich (cesarskiej, niemieckich, szwedzkiej, francuskiej, angielskiej, ale też rosyjskiej, litewskiej i gdańskiej).

Autor dane archiwalne (rękopiśmienne) bardzo wzbogacił o informacje ze źródeł drukowanych i opracowań. Ich wykaz jest również imponujący, choć zapewne trochę pozycji dałoby się jeszcze dorzucić. Z wydawnictw źródłowych np.: „Metryka Ruska (Wołyńska). Regestry dokumentów kancelarii koronnej dla ziem ukraińskich (województw wołyńskiego, braclawskiego, kijowskiego i czernihowskiego)

1569–1673”, Kijów 2002; „Ruska (Wolinska) Mietrika. Kniga za 1652–1673 rr.”, wyd. P. K u ł a k o w s k i j, Ostrog–Warszawa–Moskwa 1999; „Akty odnoszjaszczije-sja k istorii Jużnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannyje i izdannnye Archeograficzekoju komissijeju”, t. I–XV, Sankt Petersburg 1862–1892; „Listy z czasów Jana III. i Augusta II.”, wydane przez G.B.U. i Władysława S k r z y d y l k ę, Kraków 1870, *etc.* Z opracowań — np.: „Genealogisches Handbuch der livländischen (baltischen, estländischen, kurländischen, oeselschen) Ritterschaft[en]”, t. I–VII, Görlitz [1929–1939]; „Biographisches Lexicon aller Helden und Militairpersonen welche sich in Preussischen Diensten beruehmt gemacht haben”, t. I–IV, Berlin 1790–1791; Alphons v o n W r e d e, „Geschichte der K. und K. Wehrmacht”, t. I–V, Wien 1898–1905; George Adalbert v o n M ü l v e r s t e d, „Die brandenburgische Kriegsmacht unter dem Grossen Kurfürsten”, Magdeburg 1888.

Przejdźmy teraz do samych biogramów. Ich widoczną wadą jest opracowanie redaktorskie (brak akapitów, brak odstępów przy inicjale imienia i nazwisku, nazwach herbów, tomów dzieł, stronach *etc.*). Są to drobiazgi, ale psują odbiór treści. Same jednak biogramy to istna kopalnia ważnych informacji, choć z pewnością do wielu osób specjaliści w zakresie wojskowości staropolskiej drugiej połowy XVII w. będą w stanie jakieś dane dorzucić. Recenzent nie należy do tego grona, ale ponieważ od wielu lat zbiera informacje o wojsku (poszczególnych jego oddziałach i kadrze oficerskiej) Wielkiego Księstwa Litewskiego, przeto chce zwrócić uwagę na tych bohaterów pracy Wagnera, którzy służyli również w armii litewskiej tego czasu. Nie ma ich wielu, ale jednak jestem w stanie biogramy takie uzupełnić.

I tak Michał Antonowicz (Antoniewicz) Pietraszewski h. własnego (Andrault de Buy to późniejsza historia!) zmarł przed 2 stycznia 1672⁹, a już w końcu 1654 r. został rotmistrzem chorągwi tatarskiej (150 koni) w armii litewskiej tzw. nowego zaciągu, w której służył do jesieni 1655 r., kiedy to wraz z pułkiem chorążego wielkiego litewskiego Krzysztofa Paca udał się do Korony i podzielił losy jej armii, która przeszła na służbę Karola X Gustawa¹⁰. Utrzymał jednak związki z Litwą i miał tu dobra ziemskie. Już bowiem 17 kwietnia 1654 za zasługi w wojnie z Kozakami otrzymał prawo dochodzenia morgów Nowinki nad Niemnem pod Olitą¹¹. Miał też

⁹ Lwowska nacionalna naukowa biblioteka Ukrainy imeni Wasyla Stefanyka Nacionalnoj Akademii Nauk Ukrainy. Widział rękopisyw [dalej: LNNB], fond 103, dz. XII, nr 965/VI d, k. 45. Rok 1679 jest błędnie podany w: *Urządnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. W. D u b a s – U r w a n o w i c z, W. J a r m o l i k, M. K u l e c k i, J. U r w a n o w i c z, *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, red. A. G ą s i o r o w s k i, t. VIII, Kórnik 1994.

¹⁰ A. R a c h u b a, *Wysilek mobilizacyjny Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1654–1667*, SMHW, t. XLIII, 2007, s. 45, 48.

¹¹ Rossijskij gosudarstwiennyj archiw drewnich aktow w Moskwie [dalej: RGADA], fond 389 (Metryka Litewska), nr 129, s. 343–344.

w 1661 r. Bujwiszki w powiecie trockim¹², a 18 sierpnia 1671 objął z żoną w posiadanie wieś Hańczę, należąca do leśnictwa przełomskiego¹³. Nic więc dziwnego, że 29 listopada 1657 otrzymał nominację na wysoki urząd wojskiego trockiego po awansie Władysława Frąckiewicza na marszałka lidzkiego¹⁴. Ostatecznie jednak żaden z nich nie objął nowego urzędu, a już 20 maja 1659 był Antonowicz wojskim mielnickim¹⁵.

Mustafa Tuhan Baranowski, rotmistrz tatarski, zmarł w Wilnie 14 lipca 1699¹⁶. Był on wnukiem Adama, rotmistrza w armii litewskiej, a synem Dawida, wybitnego i głośnego z morskiej przygody rotmistrza tatarskiego w wojsku litewskim (1656–1667), ale nie Kelissy, a Żelissy lub Żeli (Zieli) — jak występuje najczęściej w źródłach — Miłaszówny *vel* Miłaszewiczówny¹⁷. Był bratem nie tylko Bohdana, Samuela i Miłki *vel* Ewy (żony Jana Ułana, rotmistrza tatarskiego), ale też Anny (która przyjęła katolicyzm i została pierwszą żoną Stanisława Kazimierza Nieciszewskiego, łowczego, a w końcu horodniczego trockiego), Marianny (żony Bilała Reyżewskiego, rotmistrza tatarskiego) oraz Szczęsnego i Jakuba, rotmistrzów tatarskich w armii litewskiej¹⁸. Jak widać, Mustafa pochodził z bardzo zasłużonej na polu wojskowym od pokoleń rodziny; sam służył, oczywiście, również w armii litewskiej, prawdopodobnie on to („Baranowski młody”) już w 1666 r. był towarzyszem chorągwi ojca¹⁹, a od 1673 r. pełnił funkcję rotmistrza nadwornej chorągwi tatarskiej hetmana wielkiego Michała Kazimierza Paca²⁰, po śmierci którego służył w tymże charakterze do końca życia w chorągwi nowego hetmana wielkiego Kazimierza Jana Sapięhy²¹. Był też po ojcu chorążym tatarskim powiatu trockiego (zapewne od ok. 1692 r.)²². Nie jest dla mnie więc jasne, jakim sposobem był Mustafa także rotmistrzem w kompucie koronnym w latach 1688–1694? Może chodzi więc tu o innego Mustafę? A być może figuruje

¹² Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščiu skyrius [dalej: VUB], fondas 7, Trakų pilies teismo knyga 1660–61, k. 813.

¹³ LNNB, fond 103, nr 965/VI d.

¹⁴ *Metryka Litewska. Księga Wpisów nr 131*, oprac. A. R a c h u b a, Warszawa 2001, nr 227.

¹⁵ RGADA, fond 389, nr 130, k. 304v–305v.

¹⁶ Lietuvos valstybes istorijos archyvas w Wilnie [dalej: LVIA], SA 5948, k. 559.

¹⁷ RGADA, fond 389, nr 130, k. 426v–427; nr 134, k. 59–60, 120v.

¹⁸ Nacyjanalny gistoryczny archiū bielarusi w Mińsku [dalej: NGABM], fond 1741, inw. 1, nr 28, k. 807; LVIA: SA 4739, k. 123–124v; SA 5948, k. 199.

¹⁹ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskijų biblioteka, Rankraščiu skyrius [dalej: LMAVB], fondas 17, nr 135, k. 89–124.

²⁰ Biblioteka PAU/PAN w Krakowie [dalej: BPAU/PAN], rkps 1404, t. 1, s. 164–251; AGAD, AR, dz. VII, pudło 10, nr 81.

²¹ J.W. Poczobut Odlanicki, *Pamiętnik (1640–1684)*, oprac. A. R a c h u b a, Warszawa 1987, s. 351; AN Kraków, Oddział na Wawelu [dalej: OW], Zbiór Zygmunta Glogera [dalej: ZZG], nr 625; LVIA, SA 5948, k. 507.

²² RGADA, fond 389, nr 148, s. 246.

on w wykazie skarbowym jedynie dlatego, że skarb koronny opłacał część armii litewskiej uczestniczącej w kampaniach przeciw Turcji? I wreszcie na koniec, wiadomo dużo więcej o stosunkach rodzinnych Mustafy. Zapewne jego to pierwszą żoną była Fatima (Fatma) Reyżewska, zmarła tuż przed lub w 1690 r. (Stanisław Dziadulewicz czyni jej mężem Mustafę, rotmistrza tatarskiego zmarłego w 1671 r., stryja naszego Mustafy)²³. Być może z nią miał wymienionych przez Dziadulewicza synów: Stefana i Samuela lub Stefana, Dawida i Jana²⁴. Drugą żoną Mustafy była zaś Żelissa (Żela, Ziela) Szczucka, która ponownie wyszła za mąż za Mustafę Koryckiego, rotmistrza tatarskiego w armii litewskiej. Miała ona z Mustafą Baranowskim syna Aleksandra, małoletniego w 1699 r.²⁵

Felicjan Kazimierz Bogusławski (zm. 1669) to kolejny oficer mający związek z wojskiem litewskim, o czym jednak Wagner nie wspominał. Tymczasem już od 9 sierpnia 1656 Bogusławski był rotmistrzem nadwornej chorągwi piechoty polskiej (150 ludzi, niekiedy nazywana też piechotą węgierską) hetmana wielkiego Pawła Jana Sapiehy, która po pierwszej ćwierci (opłaconej ze szkatuły hetmana w wysokości 3141 zł) przeszła w tzw. „borgową” służbę w kompucie litewskim prawego skrzydła²⁶. 6 września 1661 tenże hetman polecił Bogusławskiemu suplementowanie chorągwi, wyniszczonej w działaniach wojennych, zwłaszcza w czasie wyzwalania z rąk moskiewskich Wilna²⁷. Chorągiew ta pozostała w kompucie litewskim po redukcji armii w 1667 r.²⁸ i być może dotrwała do likwidacji wojska w 1671 r. Sam Bogusławski dzięki protekcji hetmana litewskiego 14 stycznia 1661 otrzymał kaduk po zdrajcy Parchomie Kościukiewicz, mieszczaninie kijowskim²⁹, a 20 sierpnia 1666 król przydzielił mu jurgielt doroczny 500 zł z ekonomii szawelskiej³⁰.

Do życiorysu innego z oficerów związanych też z Litwą, Jana Jakuba Bonellego, należałoby może dodać, że jako komendant twierdzy w Brześciu Litewskim zginął w dość zagadkowych okolicznościach. Wyjechał bowiem z tego miasta 1 maja 1661 i ślad po nim zaginął, a 10 tego miesiąca jego zwłoki znaleziono w Muchawcu³¹.

²³ VUB, fondas 7, Trakų pilies teismo knyga 1689–1693, k. 394.

²⁴ S. Dziadulewicz, *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*, Wilno 1929, s. 50–51.

²⁵ LVIA, SA 5948, k. 559.

²⁶ AGAD, AR, dz. X, nr 216, s. 32–34; BCzart., rkps 2446, s. 135; VUB, fondas 4, nr 13168/A–1179; A. Rachuba, *Wysilek mobilizacyjny*, s. 50.

²⁷ *Akty, wydawajemyje Wilenskoj archeograficznej komisij dlia razbora i izdanija drevnich aktow* [dalej: AWAK], t. XXXIV, Wilna 1909, s. 208–209.

²⁸ BPAU/PAN, rkps 1404, t. I, s. 160–163.

²⁹ RGADA, fond 389, nr 132, s. 503–504.

³⁰ *Ibidem*, s. 776–777.

³¹ NGABM, fond 1705, inw. 1, nr 84, s. 528.

Pewien problem jest z informacjami zawartymi w biogramie Jana (w niemieckim opracowaniu to Jan Ludwik³²) Butlera, syna Gotarda Wilhelma i Konstancji Wodyńskiej. Ponieważ ci wzięli ślub 13 lutego 1652³³, Jan (młodszy od brata Marka Gotarda) nie mógł rozpocząć służby wojskowej „w latach Potopu”, a tym bardziej tytułować się pułkownikiem w 1664 r.! Dopiero zresztą w roku 1668 był on (podobnie jak brat Marek) na studiach w Krakowie³⁴. Co więcej, Butlerowie ci (zarówno Jan, jak i Marek) nie mieli nic wspólnego z rodziną irlandzką tego samego nazwiska, z której Jakub otrzymał w 1627 r. polski indygenat. Gotard Wilhelm bowiem był synem Teodora, wywodzącego się z rodziny niemieckiej pochodzącej z Hesji, osiadłej w Inflantach kilka wieków wcześniej. I wreszcie Jan Butler miał podobno dwie żony — pierwszą była być może nieznana z imienia córka Jana Żelęckiego, łowczego koronnego³⁵, co jednak nie wydaje się możliwe zważywszy, że byłaby to jego cioteczna siostra (jako córka Heleny Wodyńskiej), a po drugie — ze znanych dwu jego córek żadna nie wyszła za Butlera³⁶. Bogumiła Barbara Gorajska zaś była kasztelanką kijowską i wdową (od 1682 r.) po Krzysztofie Sędziwoju Potockim, staroście jabłonowskim, a żona Marka Butlera, Barbara Słupecka — kasztelanką lubelską. To informacje ważne dla oceny środowiska społecznego bohaterów, ich możliwości działalności publicznej i awansów. I wreszcie, może do biogramów Butlerów należało wykorzystać istniejącą monografię tej rodziny (linii właśnie Gotarda Wilhelma)³⁷, zwłaszcza że przez kilka pokoleń (od 1644 do 1782 r.) podstawą wysokiej pozycji społecznej tej gałęzi familii Butlerów były dochody z ogromnego starostwa preńskiego w powiecie kowieńskim województwa trockiego.

Jan (Jean) de Lary (Delary) nie mógł uczestniczyć w walkach 1655–1660 pod komendą Pawła Jana Sapiehy, bo wiemy, że był „pod Lubartowem i Cudnowem”³⁸, a więc w armii koronnej, a wcale nie jest pewne, że w ogóle przeszedł do armii litewskiej, choć nobilitację otrzymał 20 lutego 1662 z zalecania hetmana litewskiego Pawła Sapiehy³⁹. W wojsku litewskim nie jest jednak w ogóle znany!

³² *Kurländer in Litauen. Ergänzungen zu Dr. von Percy von Schroeders „Nachrichten über Kurländer in Litauen”*, 1984, oprac. A. Prus–Niewiadomski, K. Lackschewitz, Kurland: Sonderausgabe 2009/1, Seevetal 2009, s. 17.

³³ S. Ochmann–Staniszewska, Z. Staniszewski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo — doktryna — praktyka*, t. I, Wrocław 2000, s. 94. Błędnie więc podaje się jako datę ich ślubu rok 1638 (*Kurländer in Litauen*, s. 15) i 1640 (LMAVB, fondas 31, nr 235).

³⁴ *Hecatombe Lectorum ex vita, Morte et Miraculis, Servi Dei Joannis Cantii S. Th. Doctoris & Professoris [...]*, Kraków 1668, k. B₂.

³⁵ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. II, Lipsk 1839, s. 367; t. X, Lipsk 1845, s. 152.

³⁶ NGABM, fond 694, inw. 1, nr 19, k. 88. Informacje A. Sikorskiego.

³⁷ G. Martinaitienė, *Užnemunės grafių Butleriai ir jų meninis palikimas*, Vilnius 2002. Monografię tej rodziny przygotowuje też A. Sikorski.

³⁸ RGADA, fond 389, nr 132, s. 159–63.

³⁹ VL, t. IV, 1859, f. 904.

Pewnej korekty wymaga biogram Krzysztofa Eygirda. Nie pochodził on chyba „z niezamożnej rodziny szlacheckiej osiadłej na Żmudzi”, a już tym bardziej nie był synem Mariana *etc.* Sprawa jest dużo bardziej skomplikowana, gdyż podobno ów Eygird to w rzeczywistości Christophor von Eggert, syn Reinholda (zm. 1640), burmistrza Knipawy, który w 1635 r. otrzymał nobilitację polską, i jego drugiej żony (miał i trzecią), poślubionej 18 sierpnia 1614 (zapewne wszystkie daty są staroego stylu) Elisabeth Platen (8 maja 1595 — 11 listopada 1630). Krzysztof urodził się 15 czerwca 1615, a zmarł podobno w Królewcu 22 sierpnia 1655, był posiadaczem Kamienken (w Prusach!), prawdopodobnie poślubił 19 października 1647 Marię Schroetter (zm. po 1655 r.), z którą miał trzech synów (jeden zm. przed 1655 r.) i córkę⁴⁰. Posiadane przeze mnie informacje źródłowe nie zawsze się z powyższym jednak zgadzają. I tak szlachetny (a więc nie urodzony!) Krzysztof Eygird otrzymał 11 lutego 1653 stanowisko kapitana artylerii litewskiej z płacą 100 zł miesięcznie w czasie pokoju z mieszkaniem w arsenale wileńskim, a w czasie wojny po 200 zł miesięcznie i żołąd na 6 koni z płacą po 35 zł na ćwierć⁴¹. Jego żoną była Anna Szteynówna, z którą zapewne 20 grudnia 1654 (tego dnia sporządzono inwentarz) zastawili wieś Kamionka (w powiecie wileńskim, a nie w Prusach) Mikołajowi Władysławowi Judyckiemu, kawalerowi maltańskiemu za 2 tys. zł⁴². Ów Krzysztof Eygird miał być „prostego stanu” i ową Kamionkę zakupił, by starać się o nobilitację. Po zdobyciu Wilna przez wojska moskiewskie 8 sierpnia 1655 i wycofaniu się wojsk litewskich z hetmanem Januszem Radziwiłłem na Żmudź, Eygird przeszedł podobno na służbę szwedzką i w niej zmarł. Król Jan Kazimierz 15 października 1669 nadał więc Kamionkę po zdrajcy Eygirdzie Stanisławowi Michałowi Judyckiemu, wojskiemu rzeczyckiemu⁴³. Według innego przekazu, Eygird w 1655 r., wsiadając na konia, spadł i złamał nogę, a nie wyleczywszy jej, wyjechał z Wilna do Tylży i tam zmarł. Był on jednak rzeczywiście związany z Królewcem, skoro opiekunami jego dzieci z Marianny Sz[dalej tekst zniszczony, ale mogła to być Schroetterówna] — Marianny, Reinholda i Dawida — byli 16 lutego 1666 Friedrich Grub i Elisabeth Eygierdówna oraz Daniel Zynknecht, mieszczanie i kupcy królewieccy. Przy okazji wspomniano w tym przekazie również o Kamionce, którą Eygird miał w arendzie od Ostafiego Władysława (nazwiska brak)⁴⁴.

Rodzina Fincków (Finck von Finckenstein) reprezentowana jest w „Słowniku” przez dwóch oficerów: Wilhelma Albrechta i Zbigniewa. Znana mi genealogia tej rodziny zna pierwszego, milczy jednak o drugim. Z przedstawionego przez

⁴⁰ *Die Kartei Quassowski: Buchstabe E*, wyd. E. Mertsch, *Quellen, Materialien und Sammlungen zur altpreußischen Familienforschung*, Hamburg 1981, s. 32.

⁴¹ RGADA, fond 389, nr 128, k. 305v.

⁴² LVIA, SA 11, k. 1196–1199v.

⁴³ LVIA, SA 12, k. 814v; LMAVB, fondas 135, nr 128.

⁴⁴ LVIA, SA 4621, t. II, s. 259n.

Wagnera życiorysu Wilhelma Albrechta wynika, że skoro zaczął on służbę wojskową jako kapitan „w latach sześćdziesiątych”, to musiał mieć wówczas ok. 20 lat, a więc umierając w 1749 r., miałby ponad 100 lat! To raczej nieprawdopodobne. Wydaje się, że pomyłono tu dwóch Fincków o tych samych imionach. Zapewne ów pułkownik Wilhelm Albrycht (zm. 1694) był jednym z pięciu synów Krzysztofa (1615–1668) i jego pierwszej, nieznanej żony (drugą była Anna Dorota Schenck von Taubenburg). Jego braćmi byli Filip Ernest (1641–1697), Jerzy Krzysztof (1632–1697), Jan Wolfgang i Jan Jakub (zm. 1706). Sam Wilhelm poślubił w 1679 r. Gottliebę von Polenz (2 v. za Christophem Heinrichem von Gersdorf) i miał z nią synów: Jerzego Krzysztofa (1680–1717), Wilhelma Ernesta (1681–1727), Ernesta Samuela (1682–1712), Teofila Albrechta (1687–a.1717) i córkę Barbarę Dorotę (1690–1734) za Samuelem von Oelsnitz⁴⁵. Skądinąd jednak wiadomo, że synem Albrechta Wilhelma był znany pruski pułkownik, szef korpusu kadetów Ernst Friedrich (1680–1727), więc Detlev Schwenicke uznał go za Wilhelma Ernesta z ww. wykazu i z pewnością ma rację.

Problem jest też z właściwym wyjaśnieniem powiązań rodzinnych Jana Jerzego [von] Firks. Wagner czyni go jednym z trzech synów Jerzego, starosty guldyńskiego (Goldyngi), bratem Krzysztofa i Wilhelma. Genealogia tej linii starej inflanckiej rodziny von Firks nie w pełni jednak potwierdza takie dane⁴⁶, ale jeżeli oprzemy się na niej, informacje o interesującym nas pułkowniku piechoty będą dużo pełniejsze. I tak Jerzy von Firks (zm. 1662), pan na Nurmhusen w Kurlandii, starosta goldyński, z poślubionej 9 listopada 1631 Emerencjanny von Korff (23 grudnia 1616–1662/1663) zostawił synów: Krzysztofa (1634–1695), starostę tukumskiego i marszałka ziemskiego kurlandzkiego, Wilhelma (o którym wiadomo, że żył w 1675 r.) oraz Jerzego (Juergena) — ten ostatni to z pewnością interesujący nas Jan Jerzy. Ów Jerzy urodził się 11/21 marca 1638, a zm. między 22 czerwca 1701 a 17 czerwca 1702, był pułkownikiem i dworzaninem JKM, starostą telszewskim, właścicielem Lesten, Roennen i Alt–Auss. Był trzykrotnie żonaty — najpierw z Anną Elżbietą von der Recke (zm. ok. 1669, córką płk. Macieja Dietricha); następnie od 1671 r. z Luizą Marią von Kettler (zm. 1679, c. Jana Zygmunta i Anny Katarzyny von Denhoff); wreszcie od 1689 r. z Marią (Małgorzatą) Weroniką von

⁴⁵ Genealogia tej gałęzi rodziny Fincków nie jest jasna, bo autorzy opracowań podają trochę inne dane: J. E. i K. Melle (*Familien-Geschichte des Graeflich Finck von Finckenstein Geschlechts*, Berlin 1920) i za nim D. Schwenicke (*Europäische Stammtafeln. Neue Folge*, t. XX, Brandenburg und Preussen 1, Frankfurt am Main 2002) podają, że Krzysztof miał dwie żony i z nich podanych tu pięciu synów i trzy córki, a K. Hopf (*Historisch-Genealogischer Atlas seit Christi geburt bis auf unsere Zeit*, Gotha 1866, s. 104) daje mu tylko jedną żonę (Dorotę Schenck) i tylko trzech synów: Jana Wolfganga, Jerzego Krzysztofa i Wilhelma Albrychta. Różnią się również imionami dzieci tegoż ostatniego — wg Melle to: Jerzy Krzysztof, Wilhelm Ernest, Ernest Samuel i Teofil Albrecht; wg Hopfa: Jerzy Krzysztof, Wilhelm Ernest, Samuel i Teofil.

⁴⁶ *Genealogisches Handbuch der kurlaendischen Ritterschaft*, Teil 3, 1, Kurland, t. I, Goerlitz [1939], s. 64, 66.

Behr (zm. przed 4 listopada 1699), wdową po Krzysztofie Mikołaju von Gantzkau. Z drugą żoną miał córkę Annę Katarzynę (1672–1714) za Fryderykiem Gotardem von Buelow i syna Karola Fryderyka (1679–1715), dworzanina pokojowego JKM i starostę telszewskiego (od 1699 r. z cesji ojca)⁴⁷.

Jeżeli chodzi o Gerharda von Viettinghoff genannt Scheel (Fitinghoffa w „Słowniku”), to nie wydaje mi się, by zmarł on w 1717 r., skoro wiadomo, że w styczniu 1714 r. w Dyneburgu zebrali się jego spadkobiercy, by podzielić majątek po bezpotomnie zmarłym w 1713 r. krewnym, właścicielu dóbr w województwie krakowskim⁴⁸.

Teodor Ewald Frank to oczywiście przedstawiciel rodziny von Pfeilitzer genannt [von] Franck (niekiedy zaś podaje się brzmienie tego nazwiska jako: von Franck genannt Pfeilitzer), przedstawiciel starej inflanckiej rodziny⁴⁹, choć być może rzeczywiście w XVII w. „niezamożnej”. Jej przedstawiciele odgrywali jednak dość istotną rolę w życiu publicznym Kurlandii oraz w wojskowości litewskiej (kilku wysokich oficerów). Właśnie brat zamieszczonego w Słowniku Teodora Ewalda, podpułkownika piechoty — Ewald (zm. 1681), pan na Puhren, był w Kurlandii kolejno starostą tukumskim, marszałkiem ziemskim 1670–1672, Oberburgrafem 1672–1676, kanclerzem 1676–1678 i wreszcie Landhofmeisterem 1678–1681⁵⁰. Jego pozycja mogła mieć wpływ na karierę brata, zwłaszcza w czasie panowania Sobieskiego, który utrzymywał bliskie stosunki z panującymi w Kurlandii Kettlerami.

Z armią litewską związany był Jan Baptysta (Chrzyciel) Frediani, który w wywodzie sporządzonym dla potrzeb indygenatu, przedstawił swą historię służby trochę inaczej niż Wagner: zaczął ją u Szwedów w Krakowie, potem u Michała Zebrzydowskiego, miecznika koronnego, wreszcie u Wincentego Gosiewskiego — który uczynił go kapitanem artylerii — walczył pod Werkami (21 października 1658) i dostał się do niewoli moskiewskiej. Po wyjściu z niej *insignito colonelli peditatus munere cumulatus primo in castello Varsaviae in metropolitana urbe Cracoviensi commendam obtinuit*⁵¹. Porucznikiem dragonii w armii litewskiej był od 9 maja 1656, potem (1657) kapitanem i dowódcą kompanii dragonów w dywizji Gosiewskiego do 9 listopada 1658 (Werki)⁵², już 26 listopada 1657 pełnił funkcję kapitana

⁴⁷ *Kurländische Güter-Chroniken*, t. I, wyd. F. von Klopmann, Mitau 1856, s. 58; Latvijas Nacionālā Biblioteka w Rydze, R x/100B, 2, 3: Bistram, Genealogische Nachrichten, tab. nr XI; AGAD, ML, fond 389 nr 153, k. 119–121.

⁴⁸ Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs [dalej: LVVA], fonds 712, nr 67, k. 12.

⁴⁹ E. Pfeilitzer, *Geschichte der Familie von Pfeilitzer, genannt Franck*, Moskau 1870.

⁵⁰ E. von Fircks, *Neue kurländische Güter-Chroniken. Nach den Guts-Briefladen und anderen Quellen, Kirchspiel Kandau*, Mitau 1900, s. 370; *Kurland und seine Ritterschaft*, oprac. G. von Krusenstjern, Pfaffenhofen 1971.

⁵¹ RGADA, fond 389, nr 138, k. 232.

⁵² BPAU/PAN, rkps 360, s. 566–571.

artylerii litewskiej⁵³, zaś gdy w maju 1659 r. wrócił z niewoli do Rzeczypospolitej, tytułował się pułkownikiem artylerii litewskiej i architektem JKM⁵⁴. Skarb litewski w 1678 r. winien mu był za służbę wojskową 17 100 zł, ale wypłacił wówczas tylko 4500 zł⁵⁵.

Sporo problemów stwarza osoba Jerzego von Glasenapp, który według genealogii tej starej, rozrodzonej pomorskiej rodziny⁵⁶, z której jedna z linii osiadła w XVI w. w Inflantach, miał chyba imiona Juergen (Georg, Jerzy) Wilhelm i był nie synem Jerzego, lecz Jana Michała. Nasz Jerzy urodził się w Kliewenhof w Kurlandii, ale autor monografii niewiele więcej o nim wie poza tym, że był on pułkownikiem (1691) i generałem (1697) wojsk polskich.

Kolejna związana z Inflantami rodzina von Hahn jest dość dobrze rozpoznana i opisana⁵⁷, więc wiemy dużo więcej o występującym w „Słowniku” Jerzym Hahnem. Był on synem Hermana (zm. 1640), pana na Wohlfahrt i Memelhof, i poślubionej w 1612 r. Zofii von der Howen, bratem m.in. Fryderyka, majora JKM i Elżbiety za Aleksandrem Wodorackim. Jerzy żył jeszcze 18 kwietnia 1695, gdy testament spisała jego żona Katarzyna Dorota von Vietinghoff (nie Żadulska). Byli bezpotomni (!), a posiadali dobra Montwidy, Polszyn i Pomusze. Z innego przekazu potwierdzającego bezpotomne zejście Jerzego wynika, że miał on też dobra Poszysze (powiat kroski na Żmudzi), które wniosła mu żona⁵⁸. Wiemy też, że wspomniane Pomusze w 1657 r. Hahnowie wzięli w zastaw za 12 340 zł od Jadwigi Solderbachówny Wizgierdowej⁵⁹. Jerzy von Hahn zaczął służbę wojskową w armii szwedzkiej, skąd 1 maja 1656 przeszedł na służbę szlachty żmudzkiej, zbuntowanej przeciw okupacji szwedzkiej, ze swym skwadronem (300 ludzi) dragonii. Formalnie list przypowiedni na 400 dragonów wydał mu 14 sierpnia 1656 hetman Wincenty Gosiewski⁶⁰. Na czele wciąż jednak liczącego tylko 300 koni skwadronu walczył ze Szwedami w czasie oblężenia Birż i pod Taurogami. Kiedy jego oddział od 1 listopada 1656 powiększył wreszcie o kolejną kompanię (100 koni), Jerzy von Hahn był już nazywany podpułkownikiem⁶¹, choć sam tytułował się majorem. Skwadron ten w początkach 1658 r. (formalnie od 9 lutego 1657) bezprawnie

⁵³ AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, B–29/113, k. 114.

⁵⁴ AGAD, AR, dz. V, nr 11208: list z 21 czerwca 1659.

⁵⁵ AGAD, Nabytki, nr 36, k. 442v.

⁵⁶ E. von Glasenapp, *Vollstaendige Genealogie des alt–hinterpommerschen Geschlechts* [...], II. Theil, Berlin 1897, s. 168–169, 198–199.

⁵⁷ *Genealogisches Handbuch der kurlaendischen Ritterschaft*, Teil 3, 2, Kurland, t. II, Goerlitz [1937], s. 832.

⁵⁸ LVIA, SA 14507, k. 736–737v.

⁵⁹ „Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik” [dalej: JfGHS], 1903, Mitau 1905, s. 2.

⁶⁰ LVIA, SA 2650.

⁶¹ Lietuvos Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos rankraščių skyrius [dalej: LNBM], fondas 130, nr 2480, k. 178–179.

zabrał mu Maciej Kazimierz Gosiewski, utrzymawszy Hahna na funkcji majora⁶². Już w końcu 1661 r. Hahn był jednak podpułkownikiem⁶³. Być może zakończył służbę w armii litewskiej po jej redukcji w 1667 r., kiedy to z regimentu Macieja Gosiewskiego zwinięto cztery chorągwie, zostawiając w służbie tylko dwie⁶⁴. Jako ziemianin żmudzki brał udział w życiu politycznym tego starostwa. Był na sejmikach żmudzkich: popisowym 20 czerwca 1660 pod Jaśwojniami⁶⁵, relacyjnym 2 września 1662 w Rosieniach⁶⁶ i elekcyjnym 29 lipca 1670⁶⁷. *Nota bene* wymieniony przez Wagnera jako brat Jerzego Andrzej (lub Henryk — oba imiona mylono), był synem Krzysztofa, syna Henryka, którego ojciec, też Henryk, był przyrodnim bratem ww. Hermana. Pokoleniowo więc nasz Jerzy był stryjecznym dziadem Andrzeja (Henryka).

Kolejna inflancka rodzina von Hoeweln (Hewel) z Wolfartu reprezentowana jest w „Słowniku” przez Wilhelma (syna Melchiora, rotmistrza JKM i Małgorzaty von Huelsen), który zmarł przed 20 lutego 1664, kiedy to Jan Kazimierz nadał dobra po nim w województwie smoleńskim (Tarasowo, Horochowo, Tokarzewo, Wiżyno i Andrejcowo w stanie szczuckim) jego synowi Janowi (drugim jego synem był Jerzy). Braćmi zaś Wilhelma byli Andrzej, Jan i Malcher Aleksander⁶⁸. Wilhelm zaczął zapewne służbę wojskową w chorągwi rajtarskiej ojca, gdyż jako jej porucznik 9 marca 1634 otrzymał 70 włók w Smoleńszczyźnie, przy czym zaznaczono w nadaniu, że przez wiele lat służył w wojsku za Zygmunta III⁶⁹.

Stanisław Iwanowski mógł być wg Wagnera synem Hieronima. Mnie znany jest inny rotmistrz wojska koronnego, Stanisław Iwanowski w 1660 i 1670 r., który był jednak synem Wawrzyńca, właścicielem Korycina na Podlasiu⁷⁰. Czy to nie ta sama osoba?

Być może Andrzej Jaspers był synem Jakuba (nie Jakuba Stanisława, to chyba syn Jakuba), znanego, wieloletniego oficera wojsk koronnych (gwardia), litewskich i kurlandzkich. Być może też rodzina ta wywodziła się z Niderlandów, ale wydaje się, że ww. Jakub urodził się w Windawie (Kurlandia), gdyż jego brat Tillman

⁶² BPAU/PAN, rkps 360, s. 566–571.

⁶³ LNBW, fondas 130, nr 2480, k. 178–179.

⁶⁴ BPAU/PAN, rkps 1404, t. 1, s. 160–163.

⁶⁵ VUB, fondas 7, *Žemaicių pilies teismo knyga 1660*, k. 356–357v.

⁶⁶ *Ibidem*, *Žemaicių pilies teismo knyga 1662*, k. 151–152v.

⁶⁷ *Ibidem*, *Žemaicių pilies teismo knyga 1669–1670*, k. 168–180.

⁶⁸ *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo smoleńskie 1650 r.*, red. A. R a c h u b a, oprac. S. D u m i n, A. R a c h u b a, Warszawa 2009, s. 108; NGABM, fond 1703, inw. 1, nr 2, k. 209–210; VUB, fondas 7, *Žemaicių pilies teismo knyga 1673*, s. 211–218; RGADA, fond 389, nr 121, k. 248v.

⁶⁹ RGADA, fond 389, nr 108, k. 95v.

⁷⁰ A. L a s z u k, *Zaścianki i królewszczyzny. Struktura własności ziemskiej w województwie podlaskim w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1998, s. 69; AN Kraków, OW, ZZG, nr 16, s. 88; nr 19, k. 1461.

był tam burmistrzem⁷¹. Tu dopiero Jakub zaczął skupować i brać w zastaw dobra na Litwie — Dubinki (woj. wileńskie) od Bogusława Radziwiłła⁷² i Poniemonie (powiat grodzieński) od Pawła Jana Sapiehy⁷³ — choć ostatecznie zmarł tuż przed lub 29 stycznia 1667 przy zborze wileńskim jako „nędzarsz i łazarz [...], a żonę i dziatki w ciężkiej i nieznośnej zostawił mizerii i niedostatku”⁷⁴. Ową żoną (może drugą?) Jakuba, zapewne więc matką Andrzeja, była zaś Zuzanna von Tuenckhaus (Tynkauz), która ponownie wyszła za mąż za Aleksandra Giedroycia i zmarła w lub po 1689 r.⁷⁵ Być może synem Jakuba był też Aleksander, kapitan dragonii (piechoty) Jana Karola Dolskiego (1671–1674)⁷⁶.

Samuel Murza Krzeczowski nie „odszedł ze służby wojskowej” po śmierci Jana III, być może już w 1699 r. to on był rotmistrzem chorągwi tatarskiej hetmana wielkiego litewskiego Kazimierza Jana Sapiehy⁷⁷. Może też dzięki jego protekcji otrzymał wysoki urząd chorążego tatarskiego powiatu grodzieńskiego, z którego zapewne 10 września 1703 awansował na chorążego wileńskiego⁷⁸, prawdopodobnie przy pomocy swego nowego protektora, hetmana wielkiego Michała Serwacego Korybuta Wiśniowieckiego. Być może już wówczas objął rotmistrzostwo chorągwi tatarskiej tegoż — jako takiego spotykamy go w 1704 r.⁷⁹ W tym charakterze służył zapewne do 1709 r., ale już w 1712 r. znowu do niego wrócił jako pułkownik chorągwi tatarskiej hetmana Ludwika Pocięja i był nim jeszcze w 1717 r.⁸⁰ Nie wiadomo, kiedy z wojska ostatecznie odszedł. Żył jeszcze 27 marca 1726⁸¹. Jego synami żyjącymi w 1712 r. byli Jakub, Leon i Mustafa⁸².

Z Litwą związany był kolejny oficer koronny — Roman Lenkiewicz Ipohorski, który zmarł w 1690 r. (przed 7 października)⁸³, jako podkomorzy mozyrski, sprawując ten wysoki urząd ziemski od 1681 r.⁸⁴, a zarazem będąc wówczas (już od 1688 r.) porucznikiem chorągwi husarskiej hetmana polnego litewskiego Józefa

⁷¹ JfGHS, 1898, Mitau 1899, s. 34–35.

⁷² LVIA, SA 4, k. 185.

⁷³ LVIA, SA 4679, k. 410.

⁷⁴ AGAD, AR, dz. V, nr 3089.

⁷⁵ AN Kraków, OW, Archiwum Sanguszków, nr 973.

⁷⁶ AGAD, AR, dz. VII, nr 719/I; NGABM, fond 1705, inw. 1, nr 19, s. 1273.

⁷⁷ NGABM, fond 1722, inw. 1, nr 8, k. 993.

⁷⁸ RGADA, fond 389, nr 154, k. 37.

⁷⁹ AGAD, AR, dz. XXIII, nr 129.

⁸⁰ LVIA, SA 4724, k. 766; VL, t. VI, f. 372.

⁸¹ NGABM, fond 1727, inw. 1, nr 9, k. 160–163v.

⁸² NGABM, fond 1711, inw. 1, nr 6, k. 974.

⁸³ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, nr 163, t. 3, s. 548.

⁸⁴ *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, oprac. S. U r u s k i, t. VIII, Warszawa 1911, s. 335; NGABM, fond 694, inw. 12, nr 86, k. 22–23v.

Bogusława Słuszki⁸⁵. Roman był bodaj jedynym synem Jana Fiedorowicza, podśędkowicza i podstarościego mozyrskiego⁸⁶.

Nie wydaje się, by Jan Linkhaus wywodził się z rodziny mieszczańskiej z Torunia, której jakiś przedstawiciel osiadł w ziemi czerskiej na Mazowszu. Krzysztof Mikulski, znawca mieszczaństwa toruńskiego, takiej rodziny nie zna, a to dopiero sam Jan osiadł na Mazowszu, przede wszystkim obejmując część dóbr Parysów⁸⁷.

Jan Zygmunt Löbell (genennt Leubel) był jednym z kilku synów pastora w Groesen (Kurlandia), Johanna, i jego pierwszej żony Sophie von Reisenbach⁸⁸. Jego bratem był Maciej Jan (Matthias Johann), podpułkownik rajtarii pruskiej (Bogusława Radziwiłła), tego zaś żoną Benigna Jadwiga von Pfeilitzer gen. Franck (córka ppłk. JKM Teodora!). Mieli oni syna Krzysztofa Bernarda (zm. przed 1704 r. jako pułkownik wojsk saskich) i córkę Marię Dorotę, żonę Prusaka Samuela von Rautter⁸⁹. Jeżeli Jan Zygmunt nie jest tożsamy z Janem Wilhelmem (to Jan Zygmunt z Maciejem Janem dostali polski indygenat w 1676 r.), to zapewne ów pierwszy ma bogatą kartotekę służby w wojsku pruskim Wielkiego Elektora, jak wynika chociażby z monografii Mülverstedta⁹⁰ (fundamentalna praca Sławomira Augustowicza ukazała się dopiero w 2014 r., ale jego ważny artykuł na ten temat już w 2004 r.⁹¹; należało może ją przywołać, zwłaszcza że prawdopodobnie Jan Zygmunt służył dużo wcześniej także w wojsku litewskim, a może uczestniczył też w wojnie trzydziestoletniej).

Epizod w armii litewskiej miał też Wojciech Ładowski, skoro 19 marca 1707 był we Lwowie, jako pułkownik cudzoziemskiego autoramentu i podczaszy kaliski, w charakterze posła tejże armii (wiernej Augustowi II) na radę lwowską⁹². Nie wiemy jednak, jaki oddział reprezentował.

Może trzeba byłoby dodać, że Jakub Magnificus, po przejęciu regimentu piezszego Jerzego Lubomirskiego przez Michała Kazimierza Radziwiłła, kasztelana

⁸⁵ RGADA, fond 389, nr 143, k. 463v; LVIA, SA 2673, k. 1409.

⁸⁶ BPAU/PAN, rkps 2980.

⁸⁷ R. Mazek, *Dobra Parysów na Mazowszu (XVI–XIX w.)*, praca magisterska napisana pod kierunkiem H. Lulewicza w Uniwersytecie Przyrodniczo–Humanistycznym w Siedlcach.

⁸⁸ R. von Löbell, *Zur Geschichte der Familie von Löbell (von Leubell genannt von Löbell)*, Berlin 1905.

⁸⁹ G. Sommerfeldt, *Patent des Herzogs Jacob von Kurland für Matthias von Löbell (1662) über die Adelsabstammung des von Löbellschen Geschlechts*, JFGHS, 1907 und 1908, Mitau 1910, s. 87–89.

⁹⁰ G.A. Mülverstedt, *Die brandenburgische Kriegsmacht unter dem Grossen Kurfürsten*, Magdeburg 1888.

⁹¹ S. Augustowicz, *Przebudowa wojska pruskiego w latach 1655–1660. U źródeł wczesnonowoczesnej armii*, Oświęcim 2014; idem, *Skład i liczebność stałej armii w Prusach Księżęcych w latach 1656–1660*, „Komunikaty Mazursko–Warmińskie”, 2004, nr 1 (243), s. 27–46.

⁹² NGABM, fond 1711, inw. 1, nr 3, k. 355.

wileńskiego, pozostawał od 1 stycznia 1665 bardzo krótko pod dowództwem tegoż, ale już w lutym tegoż roku szefem 4. kompanii po nim został kapitan Sebastian Pflusch⁹³, co wskazuje na to, że zrezygnował on z dalszej służby w armii koronnej, pozostając wierny Lubomirskiemu. W Moskwie znajdują się zaś materiały do jego misji od tegoż rokoszanina do cara w 1666 r.⁹⁴

Według gruntownej genealogii tej rodziny, Fryderyk Ernest von Mirbach był rzeczywiście synem Emmericha, pana na Pusseneeken i Amboten, oraz Agnieszki von Osten gen. Sacken, bratem Fromholda, Emmericha Jana i licznych siostr. Ożenił się z Agnieszką von der Brincken (zm. 23 czerwca 1710), a potem z Luizą von der Brügggen, a zmarł między 26 sierpnia a 30 listopada 1721. Był panem na Diensdorf, Galieten i Jagmannen, a pierwsza z żon wniosła mu część dóbr Seppen i Welden (resztę małżonkowie dokupili). Wbrew informacji w „Słowniku”, genealogia rodziny Mirbach nie zna syna Fryderyka o imieniu Jan Krzysztof (w przywołanym PSB, t. XXI, s. 331 nic zresztą o Krzysztofie nie ma), a podaje tylko jego pięcioro dzieci (z pierwszej żony): Agata (1680–1717), żona kapitana Fryderyka Kazimierza von Grotthuss; Fryderyk Ernest (1682–1729), kapitan; Emmerich Jan (1685–1734), rotmistrz; Jerzy Zygmunt (1686–1750), landrat piltyński, i Henryk Ewald Ernest (1690–1710), kapitan wojsk polskich⁹⁵.

Z Litwą związał się ostatecznie Michał Perot (Perott, Perut, Perutti), który już w 1683 r. był kapitanem dragonii. Być może u Benedykta Pawła Sapiehy, podskarbiego wielkiego litewskiego, z którym związany był z pewnością 14 maja 1688⁹⁶ (jako jeszcze kapitan), 26 marca 1691 (jako major)⁹⁷ i jeszcze 23 maja 1700 (podpułkownik), kiedy to wziął od swego protektora warendę dobra Czereja za 60 tys. tynfów, aż do odebrania tej sumy, czyli na lat sześć⁹⁸. Perot ożenił się z Katarzyną Karasiówną, która po jego śmierci w 1710 r. wyszła za Michała Kazimierza Paca, kasztelana połockiego, a po śmierci tegoż za Michała Gustawa Wiszniewskiego, podpułkownika i łowczego orszańskiego⁹⁹. Zapewne więc Perot zgromadził spory majątek, skoro wdowa posiadała tytuł adoratorów. Z Perotem Karasiówna miała syna Antoniego¹⁰⁰.

Kolejny Prusak w armii koronnej, Samuel von Polentz, prawdopodobnie miał także litewski epizod swej służby wojskowej, bowiem w 1686 r. tak nazywał się kapitan chorągwi dragońskiej podskarbiego Benedykta Pawła Sapiehy¹⁰¹, był więc

⁹³ AGAD, AR, dz. VII, nr 224, pudło 21.

⁹⁴ RGADA, fond 79, nr 15, k. 1–32.

⁹⁵ E. Mirbach, *Die Freiherren und Grafen von Mirbach*, Berlin 1887; *Genealogisches Handbuch der kurlaendischen Ritterschaft*, Teil 3, 1, *Kurland*, Bd. 1, Goerlitz [1939], s. 546–569.

⁹⁶ LNNB, fond 103, nr 970/VI VI d.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ LVIA, SA 50, k. 205–206v.

⁹⁹ J. Wolff, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg 1885, s. 238–239.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 239.

¹⁰¹ BNar., akc. 11.104.

kolegą wyżej wspomnianego Perota. Być może jego żoną była Elżbieta Zofia von Wernsdorf (zm. 1738)¹⁰², a ich synem — znany pruski generał major o tym samym imieniu (1698–1746)¹⁰³.

Kolejny Tatar w armii koronnej — Dawid Talkowski, również zaczynał służbę w armii litewskiej, bo wzmiankowany przez Wagnera jego dowódca Stanisław (chyba raczej Aleksander!) Szczucki był rotmistrzem chorągwi Krzysztofa Białozora, marszałka upickiego, a porucznikiem tej formacji był Zachariasz Talkowski, brat Dawida. Ten był zaś w niej chorążym w 1675 r.¹⁰⁴ Sprawa służby Talkowskiego w armii koronnej w ogóle jest niezbyt jasna, bo — jak wyżej stwierdziłem przy uzupełnieniach do biogramu Mustafy Baranowskiego — ten był cały czas rotmistrzem chorągwi tatarskiej w kompucie litewskim! Inną sytuację może tłumaczyć jedynie występowanie dwu rotmistrzów o tym imieniu i nazwisku — w wojsku koronnym i litewskim.

Jan Władysław Tokarzewski nie mógł być raczej elektorem Sobieskiego na króla w 1674 r., bo nie wystąpił na podpisie sufragiów jako rotmistrz, a ponadto drugie ów elektor był przedstawicielem rozrodzonej rodziny Karaszewiczów (Karasiewiczów) Tokarzewskich.

Może warto było dodać przy życiorysie Baltazara Wilgi, że jego bratankiem był Adam Baltazar (Balcer) Wilga, pułkownik armii litewskiej, łowczy podolski i starosta miciański, też zmarły w 1709 r. Ów Adam, syn Stanisława, w swym testamencie skarżył się zresztą na to, że stryj pokrzywdził go przy działach dóbr po dziadzie¹⁰⁵.

Być może porucznik Windawski pochodził z rodziny kurlandzkiej osiadłej na Żmudzi w XVII w., choć znane mi trzy spisy szlachty żmudzkiej (z 1621, 1667 i 1690 r.) nie notują takiego nazwiska¹⁰⁶. Polskie jego brzmienie mało też zresztą pasuje do szlachty kurlandzkiej, chyba że nazwisko to pochodzi od miasta Windawy, co wskazywałoby ewentualnie na mieszczańskie korzenie tej rodziny (von Windau?). W armii litewskiej występuje w tym samym czasie inny Windarski (Windawski, Windański) — Franciszek (zm. po 1674), kapitan (1662), major (już 1665), podpułkownik (już 1669) regimentu dragonii Aleksandra Hilarego Połubińskiego¹⁰⁷, który podobno (ale jako Herman Franciszek) był też w latach

¹⁰² Vide Elisabeth Sophie von Polentz (z d. von Wernsdorff) w: <http://www.myheritage.pl>.

¹⁰³ *Biographisches Lexikon aller Helden und Militairpersonen*, t. III, Berlin 1790, s. 190–192.

¹⁰⁴ RGADA, fond 356, inw. 2, nr 36, k. 432–433.

¹⁰⁵ LVIA, SA 14501, k. 438–450v.

¹⁰⁶ AGAD, AR, dz. VII, nr 85 (rejestr z 1621 r. ukazał się drukiem pt. *Rejestry popisowe polskiego ruszenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1621 r.*, oprac. A. R a c h u b a, Warszawa 2014); *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1667 r.*, oprac. G. B ł a s z c z y k (w druku); *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1690 r.*, oprac. G. B ł a s z c z y k, Warszawa 2009.

¹⁰⁷ LVIA, SA 3410; RGADA, fond 356, inw. 1, nr 27, k. 191; VUB, fondas 7, Trakų pilies teismo knyga 1669–1671, k. 37; AGAD, AR, dz. X, nr 220, s. 9; NGABM, fond 1755, inw. 1, nr 49, k. 50v.

1666–1668 majorem w pułku dragonii gwardii królewskiej pułkownika Jana Henryka von Altenbockum (Alten Bockum)¹⁰⁸. Być może Franciszek był bratem owego porucznika (Jana Wojciecha?) z omawianej pracy?

Rotmistrz Stanisław Zabłocki może rzeczywiście pochodził z Podola, ale na jego ewentualnie litewskie związki wskazuje małżeństwo (już 24 marca 1666) z wdową po niejakim Paszkowskim — Dorotą, córką Stefana Kostrowickiego, skarbnika mściławskiego, i posiadanie wsi królewskiej Wroniany w leśnictwie sokólskim. Stanisław żył jeszcze 17 sierpnia 1675¹⁰⁹.

Gabriel Zaklika Wolski rzeczywiście służył w 1659 r. w oddziale Michała Kazimierza Radziwiłła, bo już 8 stycznia tego roku w Białej zawarł z nim kapitulację na wystawienie 120 dragonów¹¹⁰, prawdopodobnie do regimentu w armii koronnej.

Ta garść uwag i uzupełnień biogramów oficerów armii koronnej w żaden sposób nie może wpłynąć na wysoką ocenę omawianej pracy. Moim zadaniem było jedynie wskazać na potrzebę kompleksowego spojrzenia na oficerów, którzy niekiedy służyli też w różnych innych niż koronne wojskach, w tym — co oczywiste, zważywszy na wspólnotę państwową — litewskim. Należy mieć jedynie nadzieję, że autor tak potrzebnego dzieła będzie kontynuował swą pracę i wyda jeszcze wiele podobnych tomów. Jest do tego predysponowany, a miłośnicy wojskowości staropolskiej i profesjonalisci bardzo potrzebują tego typu pomocy naukowych.

¹⁰⁸ M. Nagielski, *Liczebność i organizacja gwardii*, s. 193.

¹⁰⁹ RGADA, fond 389, nr 132, s. 611–612; LMAB, fondas 21, nr 1150.

¹¹⁰ AGAD, AR, dz. VII, p. 10, nr 76.

